

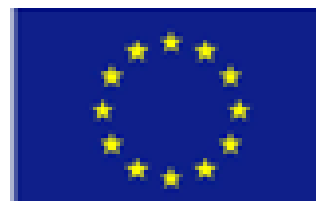
Отключване на правата на децата

Укрепване на капацитета на професионалистите в ЕС за реализиране на правата на уязвимите деца

Учебна тетрадка

Модул 1 – Въведение в детското развитие и комуникацията

Този проект е съфинансиран от Програма „Основни права и гражданство“ на Европейския съюз

Допълнително финансиране е предоставен от благотворителния тръст на Алан и Неста Фъргюсън

coram **clc**
Children's Legal Centre

CSALÁD, GYERMEK, IFJÚSÁG
KIEMELKEDŐEN KÖZHASZNÚ EGYESÜLET
FAMILY CHILD YOUTH ASSOCIATION

coram
Voice
getting young voices heard

 errc
european roma rights centre

 UCC
University College Cork, Ireland
Coláiste na hOllscoile Corcaigh

ТЕЗИ МАТЕРИАЛИ СА РАЗРАБОТЕНИ ОТ:

Център за закрила на правата на децата КОРАМ

КОРАМ Войс, Великобритания

Европейски център по правата на ромите, Унгария

С подкрепата на:

Център за правата на децата, Университет в Корк, Ирландия

Асоциация "Семейство, дете и младеж", Унгария

ДРУГИ ПАРТНЬОРИ:

Център за правата на децата, Университет в Корк, Ирландия

СПСПД ФИЦЕ-България

"Социалното образование в действие", Гърция

Фондация "Ничии деца", Полша

Фондация „Децата на Словакия“

Център за човешки права, Естония

L'Albero della Vita Cooperative Sociale, Италия

Чешки Хелзински комитет

БЛАГОДАРНОСТИ

Обучението беше разработено от проф. Каролин Хамилтън от Корам Интернешънъл, Център за закрила на правата на децата КОРАМ, Лин Брейди и Джо Уулф от “КОРАМ Войс”, Джудит Гелър и Адам Уайз от Европейския център по правата на ромите, с подкрепата на д-р Урсула Килкъли от Клиниката за правата на децата при Университета в Корк и д-р Мария Херцог от Асоциация “Семейство, дете и младеж”, Унгария. Следва да отправим и специални благодарности към Рут Барнс, Ауаз Рауф, Джорун Арнд и Джен Роест от Център за закрила на правата на децата Корам и проф. Идо Вайерс от Университета в Утрехт за ценните им допълнения.

Оправяме благодарности и на тези, които допринесоха за разработването на учебните материали, включително и партньорите по Проект “Отключване на правата на децата: Укрепване на капацитета на специалистите в ЕС за реализиране на правата на уязвимите деца”: Фондация “Децата на Словакия”, Център за човешки права - Естония, СПСПД ФИЦЕ-България, L’Albero della Vita Cooperativa Sociale, Фондация “Ничии деца”, “Социално образование в действие” и Чешки Хелзински Комитет, както и към фасилитаторите и участниците в пилотните обучения, които допринесоха, давайки обратна връзка с цел подобряването на тези материали.

В допълнение, екипът, разработил учебните материали иска да изкаже благодарности на CORAM Voice’s Care Experienced Champions, младежи, които предоставиха своето мнение и допринесоха със своите безценни допълнения в процеса на разработване на материалите.

Издаваме специални благодарности на Програмата за основни права и гражданство на ЕС - тази публикация е възможно благодарение на нейната финансова помощ като част от проекта “Отключване на правата на децата: Укрепване на капацитета на специалистите в ЕС за реализиране на правата на уязвимите деца”. Авторите благодарят и на Благотворителния фонд Алан и Неста Фъргюсън за тяхното дарение за осъществяването на проекта.

Център за закрила на правата на децата КОРАМ и партньорите по проекта носят пълната отговорност за съдържанието на тази публикация и не може да се счита, че тя отразява официалната позиция на Европейската комисия.

“Преди всичко, специалистите трябва да бъдат спокойни. Ако не си спокоен, няма как да помогнеш на децата.”.

Участник във фокус-групова дискусия, Гърция

УСЛОВИЯ ЗА ИЗПОЛЗВАНЕ

Тези материали не могат да бъдат използвани без ясно обозначение, на собствеността и авторското право, както и че са разработени със съвместните усилия на партньорите и на Център за закрила на правата на децата - Корам, по следния начин:

“© Център за закрила на правата на децата - Корам. Разработени от Център за закрила на правата на децата - Корам и Coram Voice, Великобритания, Европейски център по правата на ромите, Унгария, Център за правата на децата, Университет в Корк, Ирландия, Асоциация “Семейство, дете и младеж”, Унгария, ФИЦЕ- България, Чешки Хелзински комитет, Фондация „Децата на Словакия“, Център за човешки права, Естония, Фондация L'Albero della Vita, Италия, Empowering Children Foundation, Полша, and “Социалното образование в действие”, Гърция като част от проект “Отключване на правата на децата: Укрепване на капацитета на професионалистите в ЕС за реализиране на правата на уязвимите деца”

Този проект се съфинансира от програмата на Европейския съюз за основни права и гражданство. Допълнителни средства са предоставени от благотворителен фонд Алан и Неста Фъргюсън

МОДУЛ 2: ВЪВЕДЕНИЕ В ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ И КОМУНИКАЦИЯТА

ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ: 2 часа и 15 минути

ПРОГРАМА

- ❖ **ПРЕЗЕНТАЦИЯ НА ТЕМА “ДЕТСКО РАЗВИТИЕ И КОМУНИКАЦИЯ”**
  - ❖ **ВАЖНИ ФАКТОРИ ОКАЗВАЩИ ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ И КОМУНИКАЦИЯ**
  - ❖ **ФАКТОРИ НА РАЗВИТИЕТО, ЛИЧНОСТНИ И СОЦИАЛНИ ФАКТОРИ, КОИТО БИХА МОГЛИ ДА ВЛИЯТ ВЪРХУ ОБЩУВАНЕТО**
-

2.1 ДЕТСКО РАЗВИТИЕ И КОМУНИКАЦИЯ

Този модул предлага въведение в основните концепции за детското развитие и как то оказва влияние върху поведението и комуникацията. Той има за цел да развие в участниците разбиране за въздействието, което детското развитие има върху комуникацията и какво означава това за професионалистите, които работят с деца. Сред основните цели на модула е, също така, укрепване на уменията на професионалистите, работещи с деца общуват с децата по начин, подходящ за тяхната степен на развитие.

Този модул не цели да предостави подробна информация относно различните теории и подходи, свързани с детското развитие. Въпреки това, в края на модула са посочени източници на допълнителна информация, които участниците могат да използват, за да разширят своите познания.

Терминът “развитие на детето” описва многото начини , по които децата се променят по време на детството и се използва, в частност, за да опише придобиването от децата на знания, умения и опит.

Важно е за отбележим, че познаването на детското развитие е “инструмент”, който ще ни даде информация за детето по принцип, а не за всяко конкретно дете. Въпреки това, може да бъде полезно за професионалистите, родителите и хората, полагащи грижи за детето, да знаят различните стадии на детско развитие (и приблизителните възрастови граници, в които те се вписват), за да могат да оказват възможно най-добра подкрепа на децата, за които полагат грижи.

Детско развитие и права на децата

- Развитието на детето е свързано с правата на децата, тъй като то се отнася до развитието на възможностите на детето и достигането на определена степен на зрялост, въпреки че предполагаемата липса на зрялост в никакъв случай не бива да е основание за лишаване на детето от правата му.
- В някои случаи развитието на едно дете може да бъде възпрепятствано от лишаването от права, и следователно, липсата на развитие може да подскаже за нарушаване на правата на детето. Важно е да се отбележи, че тази информация не бива да предизвика дискриминация спрямо детето или неговите родители ако, например, детето страда от някаква форма на забавяне в развитието.
- От гледна точка на правата има 3 основни аргумента за важността на детското развитие и необходимостта от сериозното запознаване с него:
  - 1) Всяко дете има право да се развива, което трябва да бъде подкрепено и подпомогнато от държавата (и професионалистите, работещи в държавни институции). Това право е уредено в чл. 6(2) от Конвенцията за правата на детето на ООН: “Държавите, страни по Конвенцията, трябва да гарантират във възможно най-голяма степен оцеляването и развитието на детето.”
  - 2) Развитието по време на детството води до по-добри резултати в зряла възраст. От гледна точка на правата това означава, че подкрепата на детското развитие помага за по-добър достъп на детето до всички останали права.

3) Разбирането на детското развитие може да помогне на специалистите да работят по-ефективно и ефикасно с деца. От гледна точка на правата това означава, че специалистът ще може по-добре да даде на детето възможността да реализира и другите си права.

- Детско развитие и комуникация

- Детското развитие е свързано с комуникацията с децата, защото общуването е свързано с всички сфери на развитие, включително социо-емоционалното, физическото, поведенческото, когнитивното и езиковото развитие, както и създаването на връзки, придобиването на идентичност, умения да се грижи за себе си и здравословно състояние на детето.
- Разбирането на развитието на детето може да помогне на експерта, родителя или полагащия грижи да общува с детето по подходящ за степента на развитие на детето начин за този етап от живота му.

Основно развитие на детето

Социално Придобиване на знания за създаването на връзки

Физическо Порастване и съзряване, придобиване на координация и сила

Интелектуално Мислене и свързване на думите с конкретни действия

Комуникация Придобиване на знания за това как да води разговор и да взаимодейства с другите

Културно Развиване на традиции и вярвания

Емоционално Придобиване на разбиране за чувствата и емоциите и техните имена

Какво може да включва детското развитие в различните му етапи:

<p>0-3 години</p> <ul style="list-style-type: none"> - Осъществяване на контакт с очи - Редуване и споделяне - "бърборене" (преди да се научи да говори, напр. мама, тата, баба) - прости думи и изречения 	<p>3-5 години</p> <ul style="list-style-type: none"> - Изказване на прости факти и чувства - Разказване на лесни истории - Общуване чрез рисунки, игри и истории - Повишено разбиране за социалните аспекти на речта
<p>6-12 години</p> <ul style="list-style-type: none"> - Повишени умения да общува с приятели и други - Силно развити речеви и комуникативни умения - Повишено разбиране за културното общуване 	<p>13-18 години</p> <ul style="list-style-type: none"> - Развиване на силно усещане за идентичност - Проявяване на интерес към емоционална независимост - Силно развити интелектуални възможности

Използвайки думата “дете” в центъра като начална точка, добавете към диаграмата факторите, които според вас биха могли да повлияят на развитието

КАК НЕРАЗБИРАНЕТО НА ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ МОЖЕ ДА ДОВЕДЕ ДО ЛОШИ ПРАКТИКИ?

- Отнасяне към всички деца според “образец”
- Невъзможност да се гледа на децата като на индивиди
- Дискриминация или осъдително отношение спрямо децата въз основа на това дали са достигнали “правилната” за тяхната възраст степен на развитие
- Вземане на решения съобразно с възрастта на детето и “какво трябва да може то”, а не съобразно с индивидуалните му нужди
- Погрешно разбиране на личностните черти като проблеми в развитието
- Използване на познанията за детското развитие като оправдание за дискриминативно отношение спрямо по-бедни семейства, например.
- **Други мои идеи...**

КАК РАЗБИРАНЕТО НА ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ МОЖЕ ДА ДОВЕДЕ ДО ПО-ДОБРИ ПРАКТИКИ?

- Разбиране на нуждите на детето за комуникация въз основа на индивидуалните му знания, умения и развитие
- Извършване на индивидуализирано оценяване, базиращо се върху знанията, уменията и степента на развитие на детето
- Предпазване на детето от причиняване на вреди чрез идентифициране на факторите, които може да засегнат развитието му
- **Други мои идеи....**

КАКВИ ФАКТОРИ НА РАЗВИТИЕТО СА ВАЖНИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА ОЦЕКАТА?

- Трябва да си задам следните въпроси:
  - Какво е най-доброто решение конкретно за това дете в тази конкретна ситуация?
  - По какъв начин нуждите свързани с развитието на детето повлияват върху начина, по който аз трябва да общувам с него?
  - По какъв начин нуждите свързани с развитието на детето биха могли да повлияят върху моето решение?
- Важно е да подходим непредубедено към това, което всяко едно дете иска да ни каже, вземайки предвид неговата уникалност.
- **Какви други фактори можете да изброите?...**

2.2 ВАЖНИ ФАКТОРИ В РАЗВИТИЕТО НА ДЕТЕТО И ОБЩУВАНЕТО С НЕГО

Тази част от модула се концентрира върху някои важни фактори в детското развитие и общуването, както и рисковите фактори и факторите, свързани със защитата на детето:

- Привързаност
- Самооценка
- Психическа устойчивост

В тази част от работната тетрадка има кратко представяне на всеки от ключовите фактори. В допълнение в края на учебната тетрадка ще намерите линкове към допълнителна литература по темата.

ПРИВЪРЗАНОСТ

○ **Определение:**

- Според теорията за привързаността, връзката между детето и възрастния, който се грижи за него през първите 2-3 години от живота му, определя бъдещото му развитие и резултати

○ **Деца с сигурна (стабилна) привързаност в ранна възраст:**

- Са силно независими, развиват се в социално и поведенческо отношение, имат висока самооценка и са по-устойчиви

○ **Деца, които развиват несигурна привързаност в ранна възраст:**

- Имат ниско самочувствие, разчитат повече на другите, изолират се от другите, предразположени са към депресия и тревожност.

○ **Източници на допълнителна информация:**

Привързването: Родителската привързаност и детското развитие, <http://www.brookings.edu/blogs/social-mobility-memos/posts/2015/04/21-attachment-theory-parents-reeves>

Как да изградим стабилна основа, Гириан Шофийлд и Мери Бийк, Университетът в Нова Англия, Норуич, Великобритания <http://www.uea.ac.uk/providingasecurebase/resources>

Бележки от дискусията: Какво помага и какво пречи на стабилната привързаност?

Примери:

- + Постоянството на поне един възрастен, който се грижи за детето в ранна възраст
- Липса на един постоянен възрастен, който полага грижи за детето (или неговото непостоянство във времето)
- + Възрастният, който полага грижи за детето отговаря на нуждите му
- Възрастният, който полага грижи за детето го игнорира

САМОЧУВСТВИЕ

- **Определение:**
  - Увереност в себе си и в собствените умения
- **Децата с висока/положителна самооценка:**
  - Са уверени, притежават чувство на самоуважение, справят се добре с промените, вярват, че заслужават любов и подкрепа
  - Други?
- **Децата с ниска/отрицателна самооценка:**
  - Не са самоуверени, чувстват се грозни, имат усещане, че никой не ги обича и че не заслужават любов, трудно понасят промените, чувстват се недостойни за любов и подкрепа, имат затруднения при общуване, попадат в риск от развиване на депресия, тревожност и т.н.
  - Други?
- **Допълнителна информация:**
  - Млади умове (www.youngminds.org.uk)

Бележки от дискусията: Какво помага и какво спъва развитието на самочувствие?

Примери:

- + Усещането, че детето е обичано от приятели и семейство
- Подлагане на детето на критика
- + Окуражаване и хвалене на детето
- Усещането, че родителите не изслушват детето

ПСИХИЧЕСКА УСТОЙЧИВОСТ

- **Определение:**
  - Възможността на един индивид да преодолява препятствия
- **Децата, които са психически устойчиви:**
  - 1) са изложени на риск до голяма степен, но не се поддават, когато срещат трудности и несгоди
  - 2) развиват стратегии за справяне в ситуации, когато са изложени на постоянен стрес
  - 3) след преживяване на тежки травми, като например бедствия, загуба на близък човек или насилие, се възстановяват и постигат успехи
- **Психически неустойчивите деца:**
  - Се поддават или не се възстановяват след тежки преживявания
- **Допълнителна информация:**
  - Да помогнем на децата, преглед на психическата устойчивост на децата и младите хора: <https://www.actionforchildren.org.uk/resources-and-publications/research/resilience-in-children-and-young-people-review/>

Бележки от дискусията: Какво помага и какво спъва психическата устойчивост в децата?

- + Подкрепа от възрастни извън семейството
- Чувство на изолация в общността
- + Семейна хармония
- Липса на семейна хармония
- + Силна връзка (привързаност)
- Липса на привързаност

2.3 ЛИЧНОСТНИ И СОЦИАЛНИ ФАКТОРИ, ФАКТОРИ НА РАЗВИТИЕТО, КОИТО МОГАТ ДА ПОВЛИЯТ ВЪРХУ ОБЩУВАНЕТО

Личностни и социални фактори, фактори на развитието							
Културни норми	Комуникативни нарушения	Преживяване на тежка травма	Ниско самочувствие	Високо самочувствие	Висока степен на психическа устойчивост	Физически увреждания	Несигурна(избягваща) привързаност

Поведение по време на общуване							
Липса на контакт с очите	Крещене и ругаене	Предоставяне на конфликта информация	Мълчание	Щеги и смях, пренебрежително отношение към сериозността на ситуацията	Не стои мирно	Изключително комуникативен/ комуникативна е	Откровено, лишено от емоции общуване

Как това би могло да се тълкува погрешно							
Липса на интерес	Неуважение	Детето не е травмирано	Лъже	Неспособно е на общуване	Детето няма какво да каже	Детето не приема процеса сериозно	Детето е напълно уверено и не се нуждае от подкрепа

Какво би могло всъщност да се случва?

<p>Детето няма доверие в процеса/ възрастният не е оказал подкрепа на детето, за да се довери на процеса</p>	<p>Детето има комуникативни и нарушения/ възрастният не разпознава тези нарушения</p>	<p>Детето следва възприетите социални норми за общуване с възрастни/ възрастният не проявява чувствителност към социалните норми</p>	<p>Детето е изплашено/ възрастният не отговаря по подходящ начин на този страх</p>	<p>Детето не се чувства достатъчно подкрепено да говори/ възрастният не е създал достатъчно защитена среда</p>	<p>Детето се е научило да запазва спокойствие, но е силно травмирано/ възрастният до толкова голяма степен иска детето да е щастливо, че дори не поставя това под въпрос</p>	<p>Детето няма никакви очаквания за процеса/ възрастният не му е обяснил какво може да се случи</p>
--	---	--	--	--	--	---

Работа по групи - проследяване на случай

- Име
- Възраст
- Пол
- История
  - С кого живее детето? Променило ли се е това в определен момент? Защо детето е в досег с правосъдната система? Какво се случва в живота на детето?
- Личностни и социални фактори, фактори на развитието, които биха могли да повлияят върху общуването
  - Детето има ли някакви проблеми в развитието, които биха могли да повлияят върху начина, по който общува? Детето има ли някакво конкретно поведение, свързано с общуването, за което специалистите трябва да знаят?
- Потребности при общуване
  - Вземайки предвид гореизброеното, детето има ли нужда от допълнителна подкрепа при общуване? Кои конкретни методи за комуникация са особено важни?

Идеи и примери:

- Момиче обвинява учителя си в сексуално насилие
- Родителите на момче се развеждат
- Дете, което е живяло в различни услуги и предстои да бъде преместено отново
- Дете бежанец е в конфликт със закона
- Дете има увреждане, което засяга речевите му способности и прави говора му труден за разбиране. Поради това вербалното общуване му представлява трудност.

Те си мислят, че ако не говорим, значи нямаме мнение, но обикновено това не е така – те трябва да разберат, че ние също имаме дни, в които сме тъжни или не се чувстваме добре и не искаме да споделяме.

Гласовете на децата и младите хора:

Те си мислят, че децата добре, ако не плачат – те трябва да ни питат повече за това как се чувстваме всъщност, вместо да се опитват да отгатнат нашите чувства.

ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ – МОДУЛ 2

ДОПЪЛНИТЕЛНА ИНФОРМАЦИЯ ОТНОСНО ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ

ТЕОРИИ ЗА РАЗВИТИЕТО

Има много различни теории, относно това как децата учат и какво влияе върху развитието им. Известни теоретици в психологията и педагогиката са извършили голям брой наблюдения върху детското развитие и са публикували теориите си, относно естественото развитие и как заобикалящата среда повлиява детското развитие. Различни теоретици са достигнали до различни заключения за това как децата се развиват в различните етапи. Когато една теория е възприета от специалистите в сферата на грижите за деца и образованието, тя може да промени практиката. По този начин някои теоретици оказват голямо влияние.¹

Теория	Автор	Теорията на практика
Бихевиористична	Иван Павлов (1849 – 1936) Бъръс Скинър (1904-1994)	Поведението може да се промени в следствие на стимул (експеримент с куче и звънец) Поведението може да бъде променено чрез подкрепящи стимули и отблъскващи стимули. Това води до положителна или отрицателна реакция.
Теория за социално научаване (поведение)	Алберт Бандура 1925 -	Различни модели на поведение могат да бъдат възприети чрез повтарянето на поведението на други хора (Експеримент с кукла Бобо).
Конструктивистка	Жан Пиаже (1896 – 1980) Лоурънс Колберг Лев Виготски(1896 – 1934) Джеръм Брунър 1915 – Маргарет Доналдсън 1926 –	Има 4 логически етапа на когнитивното развитие. Има също и 3 етапа на моралното развитие. Подразделя 3-те етапа на Пиаже за моралното развитие. Значението на езика в ученето – “зона на близко развитие” (участие на възрастния чрез подкрепяне на процеса на учене) 3 модела на мислене и значението на културата при учене

¹ How Children Learn From Montessori to Vygotsky - educational theories and approaches made easy - Linda Pound (2005) Step Forward Publishing.

Психоаналитични теории	Зигмунд Фройд (1856 – 1939)	3 етапа на развитие на личността
	Ерик Ериксън (1902 – 1994)	8 етапа на прихосоциално развитие
Теория на привързаността (социално и емоционално поведенческо развитие)	Джон Боулби – (1907 – 1990)	Децата имат нужда да развият привързаност към възрастни, които са важни за тях
	Доналд Уиникът (1896 – 1971)	Усещане за тревожност при раздяла Отношенията между майката и детето са от огромно значение в процеса на развитие. По какъв начин лишаването от тези отношения влияе върху развитието? Бебето не може да се развива в изолация.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ ЗА ЕЗИКОВОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО

За допълнителна информация във връзка с езиковото развитие на детето, може да посетите някой от тези уеб-сайтове:

АЗ МОГА (благотворителна организация, подпомагаща деца с комуникативни нарушения) - <http://www.ican.org.uk/>

Talking Point (благотворителна организация, подпомагаща деца с комуникативни нарушения) - <http://www.talkingpoint.org.uk/>

Американска Асоциация “Реч, език и чуване” - <http://www.asha.org/public/speech/development/Parent-Stim-Activities.htm>

Кралски колеж по логопедия - <http://www.rcslt.org/docs/free-pub/helpyourchildtotalk.pdf>

ДОПЪЛНИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ И ИНФОРМАЦИЯ ЗА ДЕТСКОТО РАЗВИТИЕ

Млади умове (благотворителна организация за психическо здраве и благоденствие на младежи) - <http://www.youngminds.org.uk>

Five to Thrive (уеб-сайт с материали за добри практики за възпитание и неврология) - <http://www.fivetothrive.org.uk/>